

DIE PEEL Locus Paludosus

door
J. H. H. DE HAAN

De Peel, eigenlijk een aaneenschakeling van moerassen en plassen temidden van een uitgestrekt heide en hoogveengebied, heeft men lange tijd, mede om zijn strategische waarde als een natuurlijke afscheiding van gewesten ongemoeid gelaten.

Oorspronkelijk circa 50 km. lang en 15 km. breed is zij door ontginningen in de randdorpen geleidelijk ingekrompen. Men heeft er in de loop der tijden turf gestoken voor brandstof of er strooisel van gemaakt; men maakte kooien van plaggen voor de schapen, die men in de peel liet grazen en bracht er bijenkorven heen. Zo bracht dit landschap voor de mens het eerste gewin.

In 1853 waren het de ondernemenden Jan en Nic. van de Griendt uit Den Bosch, die van de gemeente Deurne 610 ha hoogveen kochten en in 1856 de Maatschappij Helenaveen hebben gesticht, welke ook gronden aankocht in de gemeenten Horst, Helden en Sevenum.

Voor afwatering en afvoer van de turf werd de Helenavaart gegraven en later in 1876 door de gemeente Deurne het Deurnse kanaal. In 1864 werd de Princepeel onder Mill in cultuurland omgezet. Zo ontstond langzamerhand midden in de peel 3500 ha aan cultuurgrond.

Volgens de kaart uit 1629 werd de Peel omgrensd door de dorpen: Nederweert, Someren, Asten, Liessel, Deurne, Bakel, Gemert Volkel, Zeeland, Mill, Wauroy, St. Antonis, Oploo, Castenray, Horst, Meyel, Roggel en Leveroy en werd zij door geen enkele weg doorkruist, hetwelk natuurlijk voor haar strategische betekenis van groot belang was.

Op een Franse stafkaart van latere datum zien we o.a. een weg van Meyel naar Asten; een van Nederweert naar Someren en een van Ospel naar Meyel en daarmee hebben we in grote lijnen de afbakening van de hedendaagse Groote Peel.

Buiten dit peelgebied, zoals dit op bijgevoegde kaart tamelijk scherp is omlijnd en als een gesloten moeraslandschap wordt voorgesteld, bevonden zich nog een groot aantal ven-

nen en moerassen, zij het dan van veel geringere omvang, doch die in feite een zodanige oppervlakte besloegen, dat zij het gebied tussen Maas en Kempenland, met onderbreking van zandige vlakten, gekarakteriseerd door stuifzandheuvels, heidevelden, beken en bossen, vrijwel beheersten, zodat de Graaf van Horne toen hij destijds naar zijn kasteel te Weert ging zich liet ontvallen: „Ik ga weer eens naar mijn woestijn.”

Van de dierenwereld van de peel, zoals wij haar in haar uitgestrektheid van 1629 kennen, is ons uit die tijd niet zoveel bekend.

Wel zijn er documenten uit randgemeenten, waaruit blijkt dat omstreeks 1735 - 1770 wolven zich daar schuil hielden en van daaruit, door het roven van vee, in hoofdzaak schapen, de peelbevolking terroriseerden en zelfs zo driest optraden, dat zij mensen aanvielen en verslonden.

Eeuwenlang hebben de wolven, zich hier in deze streek weten te handhaven. Uit de archieven van Weert weten we, dat op 20 jan. 1637 een nest met 4 jonge wolven werd gevonden, evenals op 21 mei 1638.

In de zeventiende en achttiende eeuw zouden in Brabant meer dan driehonderd wolven zijn gedood. In 1804 werd aan de zuidkant van de peel nog een klopjacht tegen de wolven georganiseerd, waaraan ongeveer 1400 jagers hebben deelgenomen.

De peel is zeer visarm geweest, want thans is alleen het voorkomen van de hondsvijl daar bekend, zodat men mag aannemen, dat de otter daar niet veel te zoeken had. Wel waren de omringende vennen en plassen, welke door waterlopen waren verbonden, zeer visrijk en kwam de visotter daar tot het begin van deze eeuw veel voor.

Wat de boom- en steenmarter betreft zijn de gegevens uit het randgebied van de peel meer positief. In de hutten langs de peel nestelden ze, in schuren en op zolders; ze vonden daar tussen muizen, ratten en kippen hun tafeltje gedeckt. Andere zoogdieren als hermelijn, wezel, vos, bunzing, egel en ree komen nu nog voor. Ook is het voorkomen in die tijd van wilde zwijnen in dit gebied bekend.

Hazen en konijnen zijn ongetwijfeld, voor zover de waterstand en de plaatselijke situatie het hen heeft toegestaan, overal te vinden ge-

weest en ze hebben er door hun aanwezigheid menig roofdier de leefbaarheid mogelijk gemaakt. De eekhoorn, die over heel Europa verbreid is, zal ook ongetwijfeld reeds destijds in de randgebieden waar hier en daar dennen groeiden, hebben geleefd.

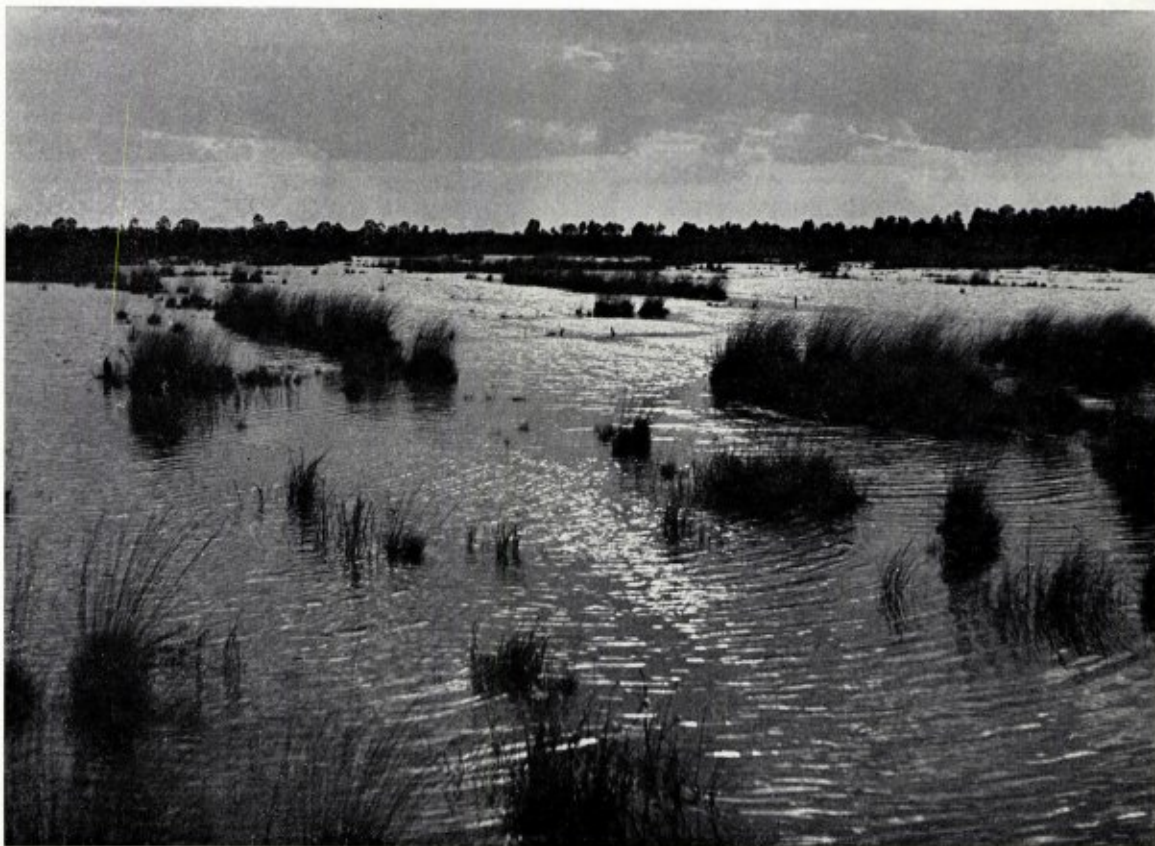
De soortenrijkdom van de vogelbevolking, zowel wat broedvogels als trekvogels betreft, moet wel zeer beperkt zijn geweest. De grote, vrijwel boomloze uitgestrektheid van dit gebied, heeft aan relatief weinig vogels broedgelegenheid verschaft.

Gaarne willen we aannemen, dat wilde eenden, zomer- en wintertalingen er in behoorlijke hoeveelheid hebben gebroed. Het korhoen vond er een ideaal biotoop evenals watersnippen en wulpen. Voor graspieper, grasmus, waterhoen, meerkoet en waterral was de omgeving er eveneens plaatselijk gunstig en wellicht waren er

veilige broedplaatsen, die voor roofdieren minder goed bereikbaar waren. De mogelijkheden daartoe zullen echter ook alweer niet zo geweldig groot geweest zijn, want we moeten daarbij in aanmerking nemen, dat veel open water en met water gevulde kuilen eerst veel later ontstaan zijn, toen na toegepaste ontwatering van het met water volgezogen sponsachtige veen de peelwerkers meer intensief de peel introkken om turf te winnen. Voordien was het een vrijwel levensgevaarlijk mensverlaten oord.

Het verdwijnen van de goudplevier als broedvogel mogen we wel als het grootste ornithologisch verlies beschouwen, dat aan de ontginning verbonden is geweest.

Van het randgebied weten we, dat de hop in de streek van Deurne als broedvogel niet zeldzaam was, maar dat betrof dan ook in die tijd en daarna het hele aangrenzende gebied van

Locus paludus.

Foto: J. Th. ter Horst.

Wollegras.

Archieffoto.

Midden-Limburg en Oostelijk Noord-Brabant: als Weert, Stramproy, Baexem, Maarheze, Budel, Sterksel en meer plaatsen, vooral daar waar aanplantingen van haagbeuk en rijen knotwilgen voorkwamen in de buurt van weilanden met vee. Dat zij ook later geen zeldzaamheid in deze streken waren getuigen de vele opgezette exemplaren, die bij particulieren en plaatselijke collectie's vaak in meerdere exemplaren te vinden waren.

Van het vroeger in de peel voorkomen van andere zeldzame vogelsoorten is niets bekend. Wat de trekvogels betreft, doet het resultaat van de bestudering van de trek wel vermoeden, dat, althans voor wat de overdag trekkende vogels betreft, de uitgestrekte boomloze peelvlaakte als een stuw in de trekrichting heeft gewerkt en een ombuigen daarvan langs de oostkant in direct zuidelijke richting tot gevolg

had. We zien dit in het landschap zo vaak, dat vogels tijdens de trek vermijden om grotere complexen open land te overvliegen en liever een rand met begroeiing van bos en struiken volgen, waar ze zich veiliger voelen. Ook bij het IJsselmeer valt een dergelijke stuwung te constateren en mede op grond daarvan meen ik dan ook te moeten constateren, dat de vogelsoorten-rijkdom van de peel ook in de trektijd beperkt moet zijn geweest.

Om alle misverstand te voorkomen is het wellicht goed er hier nog eens op te wijzen, dat het hier, waar van De Peel sprake is, gaat om het op bijgevoegde kaart in alle duidelijkheid met die benaming aangegeven gebied. De omgeving daarvan met de vele plassen van relatief geringe oppervlakte, vooral in Oost Noord-Brabant en ten oosten en zuiden van deze landstreek, zijn ongetwijfeld wat hun differentiatie

in hun vogelbevolking betreft zeer rijk geweest.

In gesprekken met jagers, die vroeger jarenlang in de peel hebben gejaagd en door familie-relatie's van oudsher met dergelijke nimrods in contact hebben gestaan, krijgt men vaak de uitspraak te horen, dat er vroeger in de peel veel meer vogels moeten zijn geweest dan thans het geval is, maar al spoedig komt het dan daarop neer, dat zulks in hoofdzaak wilde eenden betreft. Maar als ik dan in het inventarisatierapport van De Groote Peel, hetgeen trouwens ook met mijn eigen waarnemingen in overeenstemming is, zie, dat daar in het winterhalfjaar soms enkele duizenden wilde eenden voorkomen, dan geeft m.i. deze mening toch wel te denken.

Het hier voorkomen van de kraanvogels door het uitkiezen van de Peel als rustplaats op hun tocht naar het Zuiden is eeuwen door aanwijsbaar in de naam van landgoederen als Cranendonck, waaraan de naamgeving volgens documenten reeds vóór 1200 heeft plaatsgehad.

Ook het overtrekken van slechtvalken van

oudsher vindt zijn bevestiging in de geschiedenis van Valkenswaard.

De rietganzen zijn in De Groote Peel pas in de laatste tientallen jaren in zo grote hoeveelheid als thans gekomen. De peel van vroeger had voor hen weinig aantrekkingskracht. Die is voor hen in hoofdzaak uitgegaan van de ontgonnen randgebieden, waar ze nu hun voedsel kunnen vinden, terwijl ze de peel als veilige rustplaats voor hun nachtelijk verblijf opzoeken.

Wat de flora van De Peel betreft hebben ongetwijfeld ook vroeger veenpluis en wollegras de peel omgetoverd in een grote witte, in de wind wuivende massa, waarboven vele libellen en andere insecten hebben gevlogen. Daarnaast zal veenmos, veenbes, zonnedauw, struikheide en dopheide deel hebben uitgemaakt van de plantenrijkdom van de peel en meegewerkt hebben aan het veenvormingsproces, dat zich vele eeuwen door heeft uitgestrekt tot op de dag van heden. Dat was en is De Peel — *Locus Paludosus*.

PREHISTORISCHE BEWONING IN DE PEEL

O. H. HARSEMA

Biologisch - Archeologisch Instituut,
Rijksuniversiteit, Groningen

Het landschap van de Peel, zoals dat in het midden van de vorige eeuw bestond en waarvan men zich tegenwoordig in het natuurreservaat „De Groote Peel” nog enigszins een beeld kan vormen, wekte bepaald niet de indruk ooit voor menselijke bewoning aantrekkelijk geweest te zijn. Toch zijn er in het reservaat zelf en in de onmiddellijke omgeving sporen van menselijk verblijf in de prehistorie aangetroffen. De ontginningen zoals die vooral in deze eeuw plaats vonden, waarbij de ondergrond van het veen werd blootgelegd, brachten namelijk een heel ander landschap aan het licht. Het hoogveenpakket bleek gelegen op een licht-geaccidenteerde zandondergrond. Juist op de hogere gedeelten in het terrein, op de zandopduikingen, trof men soms de stenen werktuigjes aan die eens de wapens en gereedschappen vormden van de mens.

Deze simpele werktuigjes kunnen door de archeologen worden gedetermineerd, d.w.z. toegeschreven worden aan bepaalde kulturen

waarvan de ouderdom vaak min of meer bekend is, terwijl we meestal ook omtrent de leefwijze van de bevolking wel enigszins zijn ingelicht. Bovendien, en dat maakt deze archeologische gegevens ook interessant voor degenen die minder in de geschiedenis van de menselijke cultuur zijn geïnteresseerd, geven deze werktuigjes indirect een indicatie van de landschappelijke situatie ten tijde van de bewoning. Dit laatste verdient enige verduidelijking.

Prehistorie: studie van mens en milieu

De wetenschap van de prehistorie houdt zich bezig met de studie van de overblijfselen van de menselijke cultuur uit de periode waarover de mens geen schriftelijke informatie heeft nagelaten. Deze overblijfselen bestaan zowel uit roerende objecten: werktuigen, sieraden, aardewerk etc., als uit onroerende, zoals grafmonumenten en nederzettingen. De laatste zijn aan het oppervlak vaak niet meer herkenbaar maar